

PRIMAT IDEJE

1. Za uvod.

DEJNA gibanja, evolucije i transformacije duhovnoga svijeta zbivaju se uvijek nekud daleko od nas. Pripravljaju se i rađaju u tajnim dubinama i tek sporadički i vrlo polako izbijaju na površinu. Razvratne i bezbožne ideje, što ih je posijala renesansa i reformacija, istom u zadnja vremena potpuno dozrijevaju i neprestano se ispoljuju. Rijetke su one fine i osjetljive duše, koje odmah čute preokret, što se u nutrini zbiva; malo ih ima tako oštro i pažljivo oko, da smajesta opaze, kako se u dubini već ruši, što na površini još mirno vlada. Dok opći duh vremena u svom strujanju i talasanju iz jedne krajnosti prijeđe u drugu, za to treba stoljeća, a stoljeća opet dok nađe zlatnu sredinu te se privremeno smiri u harmoničkoj sintezi dviju oprečnosti.

Ovo treba da nam prikuči i, premda nam se možda protivno privida, prihvatljivom učini ovu istinu: u naše dane zbiva se u izabranim duhovima čovječanstva i opet veliki preokret. On još ni izdaleka nije postigao svoje punine, ali iz skrovitih nepristupačnih dubina ljudskog bića on probija elementarnom snagom i svežinom gorskoga vrela, u kojem žubori pjesma buduće pobjede.

Kantova spoznajna kritika rodila je pozitivizmom i agnosticizmom. Na granice osjetne spoznaje postavila je neumoljivog anđela egzaktne znanosti. S ognjenim mačem bezobzirne kritike branila je čovječjem duhu i srcu prijelaz u nadosjetni, duhovni svijet. Tek potajno i u samoći smio je ozbiljan učenjak da popusti svojoj slabosti i pošalje po koji tužni uzdah u problematičko i iluzorno carstvo ideja, gdje mu je duša naslućivala pravu svoju domovinu. Duh ljudski bio je za stoljeća skučen na ono, što se moglo vidjeti i opipati, vagnuti i izmjeriti. To bijaše jedina i sva realnost: udaljiti se od konkretnog i osjetnog, značilo je jedriti

u svijet pričinjanja, utvara i praznine.' Takova bijaše do nedavna naj snažnija struja u savremenom duhovnom životu. (U koliko naime on nije pod utjecajem vjere!)

Danas se može mirno reći, da je tiranija agnosticizma skršena. Život je i opet pokazao, da je jači od teorije i snažniji od okova, sto mu ih beživotna, hladna apstrakcija oprezno skovala. Ne snagom logike, snagom žive i u jezgri zdrave naravi svoje, on je jednim korakom pregazio poteškoće i prigovore, u koje su se životu tuđi filozofi stoički-dostojanstvenom mudrošću zapleli. Kao do smrti gladan čovjek, koji bi skupio zadnje sile te očajnom gestom odgurnuo par besmislenih, hladnih teoretičara, koji se isprijeciše između njega i punog stola ozbiljno raspravljajući, da li je takav čin samoodržavanja dopušten ili ne. Tako je nakratko obračunala moderna duša s impozantnim konstrukcijama, koje su joj priječile pristup u nevidljivi, idealni svijet. Što se zbilo u duši mladog Augustina, kad se nakon 9 godina riješio manihejske obmane, te mu se pod vodstvom Platonovim otvorilo oko za nevidljive ljepote, za nematerijalni, nadosjetni, duhovni svijet, a on slobodan poput orla raširio snažna krila svoje velike duše te upravio lijet ravno prema Suncu oduševljeno klikćući: Sero te amavi, pulchritudo tam antiqua et tam nova, sero te amavi. Et ecce intus eras et ego foris et ibi te quaerebam et in ista formosa, quae fecisti, deformis irrueram . . . Ea me tenebant longe a te, quae si in te non essent, non essent . . . Corruscasti, splenduidisti et fugasti. caecitatem meam. Fragrasti, et duxi spiritum et anhele tibi. Gustavi et esurio et sitio. Tetigisti me et exarsi in pacem tuam;² to se zbiva i u velikom broju izabranih i naj snažnijih duhova našega doba. Mrena je pala s njihovih očiju, a pred njima se otvara nutarnji, nevidljivi svijet duha, ideje, u svoj realnosti, punini i krasoti. Bog, duša i njezin svijet postaje neposredna, po sebi razumljiva istina. Duša im roni u te dubine i začuđena pita, kako je mogla tako dugo ne mariti za njih i ne umrijeti od osku-

¹ Dobru lekciju daje učenom svijetu Goetheov Faust:

»Daran erkenn ich die gelehrten Herrn!
Was ihr nicht tastet, steht euch meilenfern;
Was ihr nicht fasst, das fehlt euch ganz und gar.
Was ihr nicht rechnet, glaubt ihr, sei nicht wahr;
Was ihr nicht wägt, hat für euch kein Gewicht;
Was ihr nicht münzt, das meint ihr, gelte nicht!«

(Faust II. Teil Vers 305—310.)

² Confess. X, 27: »Kasno li te zaljubih, ljepoto tako stara i tako nova, kasno li te zaljubih! I gle ti bijaše unutra, a ja vani i tamo sam te tražio i u one lijepe likove, koje si ti proizveo, tako melijepo sam se zapleo . . . Daleko od tebe zadržavalo me ono, što uopće ne bi bilo, da u tebi nije . . . Sinuo si, razlio sjaj svoj i rastjerao sljepoću moju. Razgorio si se, i zaplovio je duh moj i sav hlepi za Tobom. Okusih i gladujem i žedam. Taknuo si me, i usplamtjeh za mirom tvojim.«

dice.³ Prirodni je pojav kod svake reakcije, da prelazi u drugi ekstrem. Tako i u ovom gibanju ima nezdravih intuitivskih i okultističkih struja; novi znak, kako je osnovni pravac snažan i nesuzdrživ.

Živimo na periferiji kulturnog života. Dobre i loše struje iz velikoga svijeta samo polako dopiru do nas. Uza sve to dublje i šire duše već osjećaju novi, svježih dah, što piri iza gora. Na sve strane pucaju i popuštaju sante ledenog neprijateljstva i nehaja, svuda se bude nejasna čeznuća i plašljive želje. Mnogi od onih, koji stoje po strani, dolaze do uvjerenja, da u naš kulturni život treba unijeti nešto novo i plemenitije, uzvišenije i šire negoli je puka materijalna kultura.

Kršćanska filozofija čuvala je uvijek neuzdrmanu vjeru u realnost idealnog svijeta. Nevidljivo, duhovno je osovina, oko koje se vrtili njezin sistem. Uza sve to nije mogla posve da očuva svoje pristaše od zaraze vremena. I njima je vid za nadosjetni svijet čudno oslabio; kao da im je neko kamenom paklenjakom ispalio duševne živce, kojima se nevidljivo zamjećuje. Idejni svijet je u nesigurnoj i maglovitoj duševnosti nekud izbljedio, izgubio se u nesigurnoj i maglovitoj daljini. Konkretna i osjetna realnost zaokupljala ih sve više.

Tko prisluškuje dubokim kucajima srca i s razumijevanjem prati fini ritam vremena, njemu je jasno, da naše doba iziskuje u tom potpuni preokret, posvemašnju reorijentaciju gledanja. Težište duševnog života treba da se premjesti. Ideja mora i opet da postigne svoj primat. Ona mora da bude kraljica, koja vlada i upravlja životom; vrhovno mjerilo i definitivna norma svega, što se zbiva. Ona vrelo, odakle sve proistječe, more, u koje se sve vraća. Alfa i omega.

2. Ontološka istina.

Neustrašivo i slobodno, snažno i zanosno poput Evanđelističarima trebalo bi intonirati himnu ideje: *In principio erat Verbum*. U početku bijaše Ideja, Misao. Ne apstraktna, blijeda, neosobna i polumrtva misao, nego Ideja, koja bijaše punina života, osobno biće, to bijaše na početku. Neizmijerna Misao, vječni samom sebi nazočni bljesak; supstancijska transparentna, živa svijest; beskrajni ocean neizmijerno dubokog i savršenog osobnog života. Toj Misli bijaše ime: *j a s a m, k o j i j e s a m*. Ona bijaše ono, što po biti svojoj jest; ona bijaše Bog. I izvan nje ne bje ništa. Sve bijaše

³ U Francuskoj je pripremio puteve uz jake katoličke mislioce kao što su Ollé-Laprune, njegov učenik Maurice Blondel, skolastički orijentirani abbé Sertillanges O. P., Maritain, sam Bergson sa svojim učenicima. U Njemačkoj je već prije rata to jako isticao plemeniti Rudolf Eucken, a kasnije, osobito poslije rata raširila se fenomenološka škola pod vodstvom Maksa Schelera tim pravcem. A i napori najnovije filozofije idu za istim ciljem.

Ideja, Duh, Misao. I Ideja, Duh, Misao bijaše sve. Izvan nje muk i prazno ništavilo.

I sve, što je postalo, od nje i po njoj je postalo. Sve, što jest, u njoj i po njoj postoji. Sva bića samo su sitne kapi njezinog obilja i punine; sva ljepota slabi odsjev njezine savršenosti; sav vidljiv sjaj zraka iz ovog nevidljivog živog žarišta. Ostala bića su realna samo, ukoliko imaju dijela u ideji, ukoliko su primila u se dah njezina života. Stvari se mogu održati u egzistenciji samo tako, da realizuju u nekom stupnju Misao. One su samo u onoj mjeri, u kojoj su ideja misao.

Materiju tvar nazivaju neki filozofi »*μάθη*«, negacijom bića. Ne apsolutnom negacijom — to bi bilo protivurjeđe — nego relativnom. Materija im dakle znači neki minus u savršenosti bića; ograničenje i degradaciju njegovu. Tražiti realnost u materijalnom, osjetnom i vidljivom svijetu a bez ideje, znači u svemiru bistva zapeti okom tamo, gdje ono gubi na intenzitetu, razilazi se i raspada, prelazi u neodređenost i mrak. Znači ukratko ono, što nije, proglasiti onim, što jest.

Protiv te zablude treba istaknuti, da je nevidljivo i duhovno ono, što drži materijalni svijet na okupu, da ne raspline u ništavilo. Svijetli trag Ideje i topli dah njezina života, to je, što u predmetima privlači naš um. To znači primat ideje u ontološkom redu; prvenstvo i nadmoć nevidljivog nad vidljivim; neosjetnog i duhovnog nad materijalnim i osjetnim; misli i slobode nad mrtvilom stvari i ukočenošću mehanizma. Nevidljivi, nadosjetni svijet; u svojoj bitnoj različnosti i neovisnosti od svega osjetnog on sačinjava novo carstvo, savršenije u bistvu, pa zato i realnije i istinitije od ovog.

3. Praktične posljedice.

Ova teorijska spoznaja objektivnog poretka stvari treba da odjekne u našoj subjektivnosti i formira našu nutrinu. Tu primat ideje znači prvenstvo duše i njezina svijeta nad tijelom i njegovom okolinom; nutrine nad vanjštinom, intenziteta i dubine nad raspršenošću i plitkoćom.

Doba pred nama zaboravilo je posve, da je čovjek osoba t. j. uza svu socijalnost svoje naravi, svijet o sebi i za se, donekle sam sebi svrha. Današnje organizacijske forme na svim područjima života su okovi ropstva za ličnost. Njezino dostojanstvo je pogaženo, njezina nutarnja vrijednost prezreana. Čovjek i njegov život procjenjuje se samo kao produktivni kapital. Da ljudski život kao takav u sebi nosi svoje opravdanje, da ima neovisnu, nikakvim stvorenim ciljevima podređenu imanentnu vrijednost, to mu je tuđe. To je fatalna posljedica pozitivizma. Ako je nevidljivi svijet iluzoran, to i čovjek mora da siđe sa svog pijedestala duhovnog bića i stavi se u isti red s ostalim stvorenjem. On postaje obični kotač u golemom stroju, radnik bez ličnih prava u

svjetskoj tvornici neke čovječanske kulture. Zato je sva naša odgoja udešena utilitaristički. Tko danas ide na nauke, da obogati i proširi svoj nutarnji život? Danas učimo, da »postanemo korisnim članovima društva«. Tko mjeri danas vrijednost ljudi prema dubini i ljepoti njihovog duševnoga svijeta? Tko među nama ima smisla i razumijevanja za kontemplativni život? Instinktivno nam se nameće pitanje: koja korist od toga! Pozitivistička zaraza!

Uzmimo hipotezu (svakako moguću), da se energija sa-
državana u živoj Ideji-Bogu nije nikad očitovala u stvaranju. Zamislimo neizmjerne dubine i širine Božanstva, onaj beskrajni Ocean života, kako u svečanom, veličanstvenom miru počiva kroz vjekove; kako vazda nazočan sebi samom živi najintenzivnijim i najsavršenijim životom bez i najmanje sjene promjene. »Beskrajnog žića u svaki čas potpuno i savršeno posjedovanje« to je po Boeciju definicija Vječnosti. Tražimo, čemu taj život. Sebi samomu i radi sama sebe. On nosi svoje opravdanje u sebi. U svojoj nutрини krije on neizmjerne i neprolazne vrednote. U imanentnoj veličini i savršenosti njegovoj je razlog, zašto je pravo, da nepromjenljiv kroz svu vječnost bude ono, što jest.

Slično vrijedi za naš lični, nutarnji život. Ova svijesna, sebi nazočna menada, što sam ja, jest svemir za se. Dostatan samom sebi, on nosi svoje opravdanje u sebi. On nema svrhe izvan sebe, kojoj bi bio podređen; cilja, po kojem bi se prosuđivala njegova vrijednost. To se ne protivi mojoj ovisnosti o Bogu i poznatoj istini, da sam stvoren za slavu Božju. Slava Božja nije nešto meni tuđe. Ona je u tom, da široko otvorim sva vrata svoje duše, primim u svoju nutrinu puninu života Božjeg i njegovim obiljem ispunim svoju prazninu. »To je život vječni, da upoznaju tebe jedinoga pravoga Boga i koža si poslao Isusa Krista.«⁴ Kad budem bez kraja i promjene u jednom jedinom spoznajnom činu, u kojem će doći do izražaja sva moja životna moć, po posjedovanju Boga uživao svu savršenost, koju sam s njegovom milošću stekao, imat ću svoj vječni i savršeni život.

Primat ideje u ličnom životu nad vanjštinom i vanjskim radom znači preporod one spoznaje, koja je glavom Adamovom sinula u jutro stvorenja. Stojeći sam usred mrtve i nerazumne prirode, on spozna, da nema ništa njemu jednako. Spozna, da je kralj. Središte, oko kojeg kruži vidljivi svijet. Sve je radi njega, a on je cilj u sebi. Produpsti, raširiti i obogatiti taj život, svrha je svega.

Svemir je pun duše, rekao je Aristotel. Sve je oko nas puno duha. I nežive stvari nisu drugo nego u materiji ukočena raspršena misao. Sve odiše dahom života, koje je Vječna Misao razasijala svemirskim prostorima. Svaki predmet u prirodi je umjetnina. Kao što glazbenik u tonove, kipar u mramornu ploču, slikar na

⁴ Iv. 17, 3.

svoje platno, tako je božanski Umjetnik prelio u cijelu prirodu svoj vječni život, svoju misao. Ne da tu stoji ukočeno i šutljivo, nego da rodi novim životom. Kao Michelangelo svom Mojsiji, tako je i Bog doviknuo stvorenjima: parla. Govorite! Govorite ljudima i prelije u njih život, koji sam vam dao. Spoznati umjetniku upravo znači kod promatranja umjetničkog djela osjetiti u sebi onu bujnost i bogatstvo života, koja je u duši umjetnikovoj kipjela u času stvaranja.

Duh je *prvotna slika*, reče filozof. Moja duša je sve u mogućnosti. I sve je tu samo zato, da ispuni njezinu neizmjernu prazninu, da obogati njezin život. »Ideje su realnost, koja opstoji u Bogu; vidljivi svijet je kao konkavna leća, koja zrake, što iz ideje izlaze, rasprši; ljudski je duh konveksna leća, koja ih opet ujedinjuje i nastoji donekle uspostaviti prvotnu sliku.« tako po prilici izražava neki moderni filozof našu misao.

»Puno truda se iziskuje, dok postanemo živo svijesni i dok se priučimo na to, da uistinu imamo dušu; i bila bi jedna od najfatalnijih zabluda utvarati si, da uvidamo, šta ova istina znači, zato jer možemo upotrijebiti riječi, kojima se izražava.

U nutrini osjetiti, da imamo dušu, znači osjećati našu različnost i udaljenost od svih vidljivih stvari, našu neovisnost o njima, naše posve samosvojno bivanje u sebi samima, naš osobni život, našu slobodu . . .

Djetetu je ovaj svijet sve. Pričinja mu se, da je ono samo dio svijeta — dio u istom smislu, kao što grana pripada drvetu — i ako prođe životom, i njegovi se pojmovi ne promijene, ono do konca života nema prave spoznaje, da ima dušu.« (Newman)

Čovjek, koji uistinu vjeruje u primat ideje, zna cijeniti dostojanstvo i vrijednost osobnoga i duhovnog života. On rado boravi u svojoj nutrini, ostaje sam u svom prozirnom, kristalnom dvoru, roni u njegove dubine, prolazi ushićeno svojim prostranim nutarnjim carstvom i uživa u bogatstvu njegove krasote. On je uvidio, koji je kolosalni besmisao »propter vitam vivendi perdere causam.«⁵ Diem perdidit! Za njeg je izgubljen onaj dan, kad je čitavo vrijeme boravio izvan sebe, kad se ni za čas nije navratio u svoju nutrinu; oko u oko sam sa sobom orao i kopao svoju vlastitu njivu, obrezivao, produbljivao i širio nutarnji horizont.

Istom kad je u svom povlačenju od osjetnog svijeta stigao do one najskrovitije, najdublje, a ujedno najviše točke u sebi, do svoje duhovne jezgre, istom s te visine otvara mu se pogled u vječni svijet Ideja; istom s tog vrhunca otkriva se njegovu začuđenom oku njegova vlastita veličina. On vidi, da kroz promjenljivo teži za nepromjenljivim, kroz vremenito za vječnim. On spoznaje, da njegov sitni, ograničeni život spušta korijenje svoje i pruža grane svoje u Neizmjerno. On već ovdje na zemlji kuša Vječni Život.

⁵ »radi života promašiti razlog života«.

Za socijalne organizme, napose za narodni život vrijede ista načela. S točke, do koje se u svom razvitku današnje čovječanstvo uspelo, otvara se pred njim široki povijesni horizont. Pred njegovim okom iskrsava u bengaličnom svijetlu nestalnost i ispraznost sve materijalne kulture, vanjske moći i sjaja pojedinih naroda i država. Gorama i dolinama, morima i ravnima kao da diljem povijesti koraca zastrti i zažonjetni lik neke kobne, čovječanstvu neprijateljske sile, koja u tren oka zlorado ništi i u prah ruši, što su stoljeća i tisućljeća s mukom i znojem gradila. Sada se ta sila pojavljuje u obliku elementarnih katastrofa, vulkanskih erupcija i potresa, sada opet u formi socijalnih revolucija i svjetskih ratova. Štaviše neznatna i smiješna sitnica, nehodična zaborav ili oštromna dosjetka može da preokrene tijek svjetskih događaja, za stoljeća promijeni geografsku kartu zemlje, podigne na prijestolje slave i moći ljude i narode, a u poniženje i ropstvo baci njihove susjede. Jalovi i besmisleni bi ostali napori i gigantske borbe naroda, kada ne bi sizali dublje od površnog sjaja i promjenljive vanjske veličine, kad ne bi zahvatali u nevidljivi, duhovni svijet te tu, i usred patnja i poniženja, stvarali stalnije vrednote, podizali njegovu pravu veličinu i pleli mu vijence besmrtnosti slave. Riječ u jednu: o primat ideje vezana je nesamo egzistencija svega neživog svijeta i živih nerazumnih bića, nego o njemu i njegovu priznavanju zavisi i egzistencija i sreća pojedinaca, ljudskih društava i cijelog čovječanstva.

I. Kozelj D. I.

